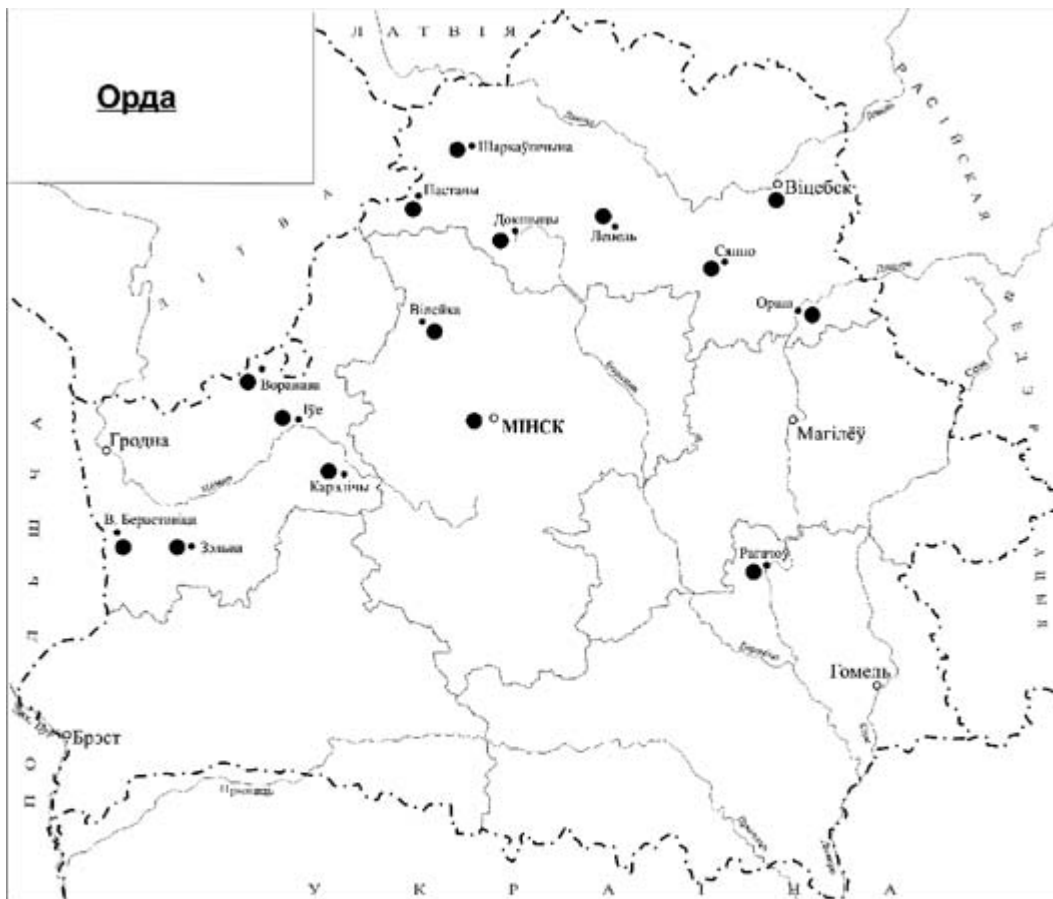

Орды

Прозвішча Орда ў беларусаў у першую чаргу асацыіруецца з прозвішчам неардынарнай асобы, чалавека, які займае адно з першых месцаў сярод выдатных дзеячаў беларускай культуры, — Напалеона Орды. Напалеон Орда быў надзвычай таленавітым чалавекам: у яго асобе арганічна спалучалася некалькі талентаў: мастак, музыкант, кампазітар, пісьменнік, педагог, архітэктар, публіцыст, вучоны.

Напалеон Орда — чалавек з незвычайнай біяграфіяй

Жыццё і творчасць Напалеона Орды непарыўна былі звязаны з Беларуссю. Нарадзіўся будучы мастак у вёсцы Варацэвічы Пінскага павета Мінскай губерні (цяпер — Іванаўскі раён Брэсцкай вобласці) у сям'і кобынскага маршалка, інжынера-фартыфікатара. Бацькі не стала, калі Напалеону было два гады. Выхоўвала будучага мастака маці — Юзэфа Бутрымовіч, дачка пінскага старасты. Пачатковую адукацыю юнак атрымаў у бацькоўскім доме, затым прадоўжыў навучанне ў знакамітай Свіслацкай гімназіі. У 1823 годзе паступіў на фізіка-матэматычны факультэт Віленскага ўніверсітэта. Але закончыць вышэйшую навучальную ўстанову не давялося. Падчас вучобы Напалеон стаў членам тайнага студэнцкага таварыства "Заране". За ўдзел у гэтым таварыстве ён быў выключаны з 4-га курса ўніверсітэта і арыштаваны. Разам з Ордам з універсітэта былі адлічаны і іншыя знакамітыя асобы беларуска-польскай гісторыі: Адам Міцкевіч, Ігнат Дамейка, Ян Чачот. Амаль 15 месяцаў Напалеон Орда правёў у Віленскай турме. Пасля вызвалення вярнуўся ў родную вёску, дзе знаходзіўся пад наглядам паліцыі. У 1830 — 1831 гг. адбылося нацыянальна-вызваленчае паўстанне за аднаўленне Рэчы Паспалітай, у якім Напалеон Орда прыняў актыўны ўдзел: камандаваў партызанскім атрадам, з'яўляўся стралком коннай гвардыі Літоўскага корпуса ў Польшчы. Асабліва вызначыўся Напалеон Орда ў бітве пад Коцкам, за што атрымаў вышэйшую ўзнагароду — ордэн Залатога крыжа (<I>Virtuti Militari) і чын капітана паўстанцкай арміі. Расійскімі ўладамі Орда за ўдзел у паўстанні быў далучаны да ліку мяцежнікаў і падлягаў ссылцы ў Сібір. Аднак Напалеону ўдалося пад чужым іменем эміграваць у Еўропу. Жыў у Аўстрыі, Швейцарыі, Італіі, Францыі. У 1833 годзе Напалеон Орда атрымаў статус эмігранта і застаўся ў Францыі. Там ён пазнаёміўся з многімі знакамітымі дзеячамі еўрапейскай культуры: Ф. Шапэнам, Ф. Лістам, Дж. Расіні, Дж. Вердзі, Ж. Гуно, Г. Берліёзам, А. Бальзакам, А. Стэндалем, П. Віярдо, І. Тургеневым. Паводле сведчанняў гісторыкаў, за мяжой Напалеон Орда разам з Фрэдэрыкам Шапэнам музыцыраваў на вечарах у доме Чартарыйскіх, суправаджаў іграй на фартэпіяна паэтычныя імправізацыі Адама Міцкевіча. Талент музыканта і кампазітара быў заўважаны: Напалеону Орду прызначылі на пасаду дырэктара Італьянскай оперы ў Парыжы. У 1843 годзе мастак ажаніўся з французжанкай Ірэнэ Багле. У 1856 годзе пасля аб'яўлення расійскім імператарам Аляксандрам II амністыі эмігрантам Напалеон Орда пакінуў сям'ю, забяспечанае жыццё і паспяховую кар'еру і вярнуўся на радзіму. Пасля смерці маці радавы маёнтак у Варацэвічах быў канфіскаваны. Прычынай паслужыў удзел Н. Орды ў паўстанні. Адзінае, што дазволілі ўлады мастаку, — узяць маёнтак у арэнду. Пазней мастак пэўны час (1862 — 1863 гг.) жыў у Гродне, затым пераехаў на Валынь, дзе працаваў хатнім настаўнікам музыкі.

Прозвішчы

- Орда (фанетыка-арфаграфічныя варыянты Арда, Ардо) і вытворныя прозвішчы Ардзевіч, Ардзін, Ардзюк, Ардзяка, Ардынаў, Ардынец, Ардыновіч, Ардынскі)

У 1866 годзе мастак зноў быў арыштаваны па падазрэнні ва ўдзеле ў нацыянальна-вызваленчым паўстанні 1863-1864 гг. і пасаджаны ў Кобрынскі турэмны замак. У 1867 годзе ваенна-палявы суд прыгаварыў Орду да высылкі ў аддаленыя губерні Расіі. Аднак дзякуючы намаганням жонкі і пасла Францыі прыгавор адмянілі. Улады пазбавілі мастака права арэнды і пражывання ў радавым маёнтку. Напалеон вымушаны быў пасяліцца ў сваякоў — у сваёй сястры, памешчыцы Гартэнзіі Скірмунт у маёнтку Моладава Кобрынскага павета.

Памёр Напалеон Орда ў 1883 годзе ў Варшаве. Паводле завяшчання, яго пахавалі ў Янаве (цяпер горад Іванава Брэсцкай вобласці) у радавым склепе.

Доўгі час імя нашага славутага земляка замоўчвалася на радзіме. І толькі ў незалежнай Беларусі гістарычная праўда была вернута. У горадзе Іванава Брэсцкай вобласці пастаўлены помнік мастаку, яго іменем названа вуліца ў адным з новых мікрараёнаў сталіцы, а таксама вуліцы ў Гродне і Брэсце. Іванаўскай дзіцячай школе мастацтваў было дадзена імя Напалеона Орды. У 2007 годзе ў вёсцы Варацэвічы была адкрыта карцінная галерэя Напалеона Орды. І ў гэтым жа годзе былі ўведзены ў абарачэнне памятныя манеты "Напалеон Орда. 200 гадоў". Адна з работ мастака — Нясвіжскі замак Радзівілаў — адлюстравана на грашовай купюры вартасцю ў 100 тысяч беларускіх рублёў. Пра сусветнае прызнанне творчасці Напалеона Орды сведчыць той факт, што па рашэнні міжнароднай арганізацыі ЮНЕСКА 2007 год быў аб'яўлены годам Напалеона Орды, выдатнага дзеяча беларускай і еўрапейскай культуры.

Напалеон Орда — мастак. Напалеон шмат падарожнічаў па Беларусі, Украіне, Літве і Польшчы і рабіў замалёўкі мясцін, звязаных з жыццём вядомых людзей, а таксама архітэктурных помнікаў. Таму яго творы вызначаюцца строгай дакументальнасцю і служаць каштоўнай крыніцай для гісторыкаў архітэктуры і рэстаўратараў. Тым больш, што ў наш час шматлікія аб'екты, адлюстраваныя мастаком, ужо не існуюць або значна відазмяніліся. Мастацкая спадчына Напалеона Орды налічвае больш за 1150 акварэляў і графічных работ. Сярод работ мастака асобнае месца займаюць замалёўкі Камянецкай вежы, Горы-Горацкага земляробчага інстытута, Бернардзінскага манастыра ў Віцебску, сядзіб і палацаў у Міры, Навагрудку, Нясвіжы, Гродне і інш. Свае малюнкi мастак сістэматызаваў па папках, у якіх сабраны творы за саракагадовы перыяд творчасці. У асобных папках знаходзяцца творы па Гродзенскай, Мінскай, Віцебскай, Віленскай, Магілёўскай губернях, а таксама па Валынскай, Кіеўскай, Падольскай, Ковенскай губернях, Заходняй Прусіі, Галіцыі, Францыі, Іспаніі, Партугаліі і Германіі.

Значная калекцыя літаграфій з малюнкаў Н. Орды змешчана ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі, але большая частка работ мастака (977 твораў) знаходзіцца ў Нацыянальным музеі Кракава (Польшча), у Народным музеі ў Варшаве. Альбом акварэляў таксама ёсць у бібліятэцы В. Стафаніка ў Львове (Украіна).

Напалеон Орда — кампазітар. Напалеон Орда напісаў вялікую колькасць музычных твораў — паланэзы, вальсы, мазуркі, серэнады, якія вылучаюцца самабытным і віртуозным стылем. Ствараў рамансы і песні, выдаў "Альбом твораў польскіх кампазітараў".

Напалеон Орда — педагог. Напалеон Орда падрыхтаваў славетную "Граматыку музыкі", якая атрымала высокую ацэнку Станіслава Манюшкі і на працягу многіх дзесяцігоддзяў заставалася непераўздызеным вучэбным дапаможнікам па тэорыі музыкі.

Напалеон Орда — лінгвіст. Орда з'яўляўся членам Польскага гістарычна-літаратурнага таварыства. Ён перакладаў паэзію аўтараў, ураджэнцаў беларускіх зямель, на французскую мову. Апублікаваў першы (1856 год) падручнік польскай мовы для замежнікаў.

Паходжанне прозвішча і сучасныя Орды

Сярод навукоўцаў не існуе адзінай думкі адносна паходжання прозвішча Орда. Адны даследчыкі лічаць, што ў аснове прозвішча ляжыць мянушка, звязаная з цюркскім словам "арда" ("частка роду, лагер, стаўка хана"). У старажытнарускай мове гэта слова абазначала "стан, качэўнае племя" пазней — "натоўп, скапленне народу". Паводле меркавання іншых вучоных, слова "арда" ў некаторых паўночных гаворках на тэрыторыі Расіі мае значэнне "бурундук, земляная вавёрка". На нашу думку, найбольш верагоднай з'яўляецца версія, згодна з якой імя Арда з'яўляецца размоўным варыянтам імені Ардаліён (з лацінскага *ardelio* — "бяздзейны чалавек") або Іардан (па назве ракі Іардан у Палесціне, дзе нарадзіўся Хрыстос). Цалкам дапушчальнай з'яўляецца таксама версія аб тым, што прозвішча Орда звязана са значэннем, якое захавалася да нашага часу ў некаторых беларускіх гаворках, беспарадак, шум". Магчыма, што гэта асаблівасць паводзін чалавека і паслужыла падставай для ўзнікнення адпаведнай мянушкі, а затым і прозвішча.

У старабеларускіх пісьмовых крыніцах прозвішча Орда неаднаразова ўпамінаецца ў XVI—XVII стст.: Богдан Орда і Сямён Орда (1565 год, Троцкі павет, попіс староства), Ігар Капылоў. Орды

Сямён Орда (зямянін Пінскі, 1552, Пісцовая кніга Пінскага і Клецкага княстваў, складзеная ў 1552 — 1555 гг.), Уладыслаў Іаахім Орда (1669, падчасы Аршанскі, Акты Віленскай археаграфічнай камісіі).

На тэрыторыі сучаснай Беларусі прозвішча Орда (фанетыка-арфаграфічныя варыянты Арда, Ардо) і вытворныя ад яго прозвішчы Ардзевіч, Ардзін, Ардзюк, Ардзяка, Ардынаў, Ардынец, Ардыновіч, Ардынскі сустракаюцца найчасцей у Віцебскай (Пастаўскі, Аршанскі, Лепельскі, Докшыцкі, Сенненскі, Шаркаўшчынскі, Віцебскі раёны) і Гродзенскай (Воранаўскі, Іўеўскі, Карэліцкі, Бераставіцкі, Зэльвенскі раёны) абласцях. Адзначаецца гэтаксама ў Вілейскім раёне Мінскай вобласці, Рагачоўскім раёне Гомельскай вобласці і горадзе Мінску.

Ігар КАПЫЛОЎ.